

KÖZLEMÉNYEK

„Imperio reget, iustitiam gubernaret, in ecclesiam cum sedentes”

Adalékok a 3. orléans-i zsinat (538) jelentőségének értelmezéséhez, az államhatalom zsinati döntések kikényszerítésében játszott szerepének érvényre juttatásában

Buda Péter

A napóleoni korszak jogi vitái – a forradalom évtizedét követően, a konkordátum és a Civil Code megalkotásának időszakában – “a szekularizáció első mérföldkövét”¹ jelentették Franciaországban.² Az 1798-ban hatalmától megfosztott és Rómából távozni kényszerített, majd száműzetésben hamarosan elhunyt VI. Piusz pápasága ezen évszámot megelőzően „kiemelkedő momentuma volt”³ az egyház és állam közötti párviadalnak a Nyugat történelmében.⁴ (A téma aktualitásának továbbélését, pontosabban megújulását jelzi, hogy a pápa által az uralkodónak, az egyházi vezetőknek, illetve a Nemzetgyűlésnek és „Franciaország népének” címzett, a forradalom eszméiségét kritizáló és az egyház pozíciójának megőrzéséért sikra szálló írásait ezen a nyáron jelentetik meg először angol fordításban, eredeti francia nyelvű megjelenése, azaz 1798 óta.⁵) Noha a pápa óriási erőfeszítéseket tett a Code Civil 1793-ban elindított és többször elakadt kodifikációs folyamatával párhuzamosan a forradalom eszméinek visszaszorítása érdekében, végül az egyháznak el kellett fogadnia a jogrendszer szekuláris átalakítását.⁶ Állam és egyház viszonyának,

¹ JEAN BAUBEROT, *Histoire de la laïcité en France*, Paris, PUF, coll. « Que sais-je ? », 2010. le chapitre I, « La Révolution et l'Empire, premier seuil de laïcisation », 5 sq.

² YVES BRULEY: “Mariage et famille sous Napoléon: le droit entre religion et laïcité”, *Napoleonica. La Revue*, 2012/2 (No 14), 111-126. (továbbiakban: BRULEY, 2012) 112.

³ JEFFREY J. LANGAN: “The French Revolution Confronts Pius VI. Volume I: His Writings to Louis XVI, French Cardinals, Bishops, the National Assembly, and the People of France with Special Emphasis on the Civil Constitution of the Clergy,” <https://www.staugustine.net/our-books/books/french-revolution-confronts-pius-vi/>

⁴ Lásd még pl.: GÉRARD PELLETIER, *Rome et la Révolution française. La théologie politique et la politique du Saint-Siège devant la Révolution française (1789-1799)*, Publications de l'École française de Rome, 2004.

⁵ Eredeti kiadás: VI Pie, *Collection Generale Des Brefs Et Instructions De Notre Saint Pere Le Pape Pie VI, Relatifs a La Revolution Francaise*. Guillon Le Clere, Paris, 1798. Angol kiadás (kiadás alatt): Jeffrey J. Langan (transl. and comm. by), *The French Revolution Confronts Pius VI. Volume I: His Writings to Louis XVI, French Cardinals, Bishops, the National Assembly, and the People of France with Special Emphasis on the Civil Constitution of the Clergy*. St. Augustines Press, 2020. Újabb francia kiadás: VI Pie, Guillon, *Collection Generale Des Brefs Et Instructions De Notre Saint Pere Le Pape Pie VI, Relatifs a La Revolution Francaise*. Nabu Press, 2013.

⁶ BRULEY, 2012. 112.

illetve az állami és egyházi törvénykezés fúziójának egy és negyed ezred-évnnyi – persze igencsak viharos – története zárult le ezzel a forradalom és a napóleoni törvénykezés eredményeképpen. Napóleon nem véletlenül pengetett történelmi húrokat, amikor 1809-ben a még a Pápai Államhoz tartozó területeket is a francia birodalomhoz csatolva ezt arra hivatkozva tette, hogy a pápaság visszaélt Nagy Károly adományával.

A pápai hatalomnak a Pápai Állam területeinél is fontosabb tartópillére, az egyházi jog állami kikényszeríthetősége szempontjából Nagy Károly nyilvánvalóan meghatározó jelentőséggel bír, elég itt most az *Admonitio generalis* és a Karoling-reneszánsz hozzá hasonló kapituláriumait megemlíteni. Azonban ahogyan Nagy Károly nyugatrómai császár és frank uralkodó államát Klodvig alapozta meg,⁷ hasonlóképpen a Karoling-egyházreform és az állami jog ezzel együtt járó további átformálása az egyházi jog képére pedig „nagyon valószínű, hogy inkább volt a Meroving – ha nem éppen római birodalmi – példa természetes folyománya, mint valami *ex nihilo* újítás”.⁸ A Klodvigtól Nagy Károlyig tartó egyházszerkezési tevékenység két és fél évszázada alatt természetes fejlődési folyamat zajlott, „Nagy Károly pedig levonta mindezen folyamatok logikus konklúzióit”.⁹ Ezen konklúziók jól ismertek és kutattak. Kevésbé mondható el azonban ugyanez a korai Meroving-korszak zsinatainak egyes határozatairól, különösen arról, hogy ezek a határozatok milyen mértékben járultak hozzá azon rendszer alapjainak a megteremtéséhez, amelynek eredményeképpen az egyházi törvénykezés – egészen a 18–19. század fordulójáig – a frank állam „jogrendszerének alkotórészévé vált”.¹⁰ E tanulmányban ezért néhány adalékkal kívánunk szolgálni e zsinatok említett folyamatban játszott szerepének reflektorfénybe állítása érdekében, különös tekintettel az 538-ban (tehát a pápai jelenlét galliai bástyájának tekinthető Arles frank uralom alá kerülését követően, és az egyház politikai befolyásának talán még elődeihez képest is nagyobb befolyást biztosító I. Theodebert korában) ülésezett 3. orléans-i zsinat egyes idevágó rendelkezéseire.¹¹

Az egyházi-állami „kettős királyság” alapjainak lerakása

⁷ RALPH W. MATHISEN, “Clovis, Anastasius, and Political Status in 508 C.E.” In: Ralph W. Mathisen-Danuta Shanzer, *Battle of Vouillé*, Brill, 2012, 79-110. 107.

⁸ GREGORY HALFOND, *The Archaeology of the Frankish Church Councils AD 511-768.*, Brill, 2010. 215.

⁹ Uo. 211.

¹⁰ Uo. 149.

¹¹ A zsinatok szövegének latin nyelvű kiadása: Charles de Clercq (szerk.), *Concilia Galliae: A.511-A.695*, Brepols Editores Pontificii, 1963. Francia nyelvű kiadás: JEAN GAUDEMET, Brigitte Basdevant-Gaudemet (szerk.), *Les canons des conciles mérovingiens (VIe-VIIe siècles)*, Paris: CERF, 1989.

Nem sokkal vélhetően 508-ban történt keresztiséget követően¹² a frank uralkodó bizonyította, hogy lépése egy átgondolt szövetségkötési stratégia részét képezte. „A kereszténység, annak birodalmi verziója, Klodvigra és utódaira új szakralitást ruházott, különösen az egyház kormányzásának és a rend biztosításának missziójával a királyságban.”¹³

¹² Klodvig keresztiségeinek időpontja kapcsán a Tours-i (Szent) Gergely-féle időpont (496) hitelessége már a 19. század végén megkérdőjeleződött. Ennek megfelelően a 20. század legelején is jelentek meg olyan munkák, amelyek 508-ra tették az esemény dátumát. (Bruno Krusch, *Ionae Vitae sanctorum Columbani, Vedastis, Iohannis*, MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 37, Hanover and Leipzig, 1905. 301-308.; ezt az álláspontot védte meg: E. R. Vaucelle, la Collegiale de Saint-Martin de Tours (Paris, 1908), 411-423. Mindezt idézi: LEON LEVILLAIN: “La conversion et le baptême de Clovis”, *Revue d'histoire de l'Église de France* 21 (1935) 161-92. 162.) Ezt követően ugyanerre jutott Rolf Weiss, a Zürichi Egyetem Történettudományi Fakultása kiadványsorozatának keretében 1971-ben megjelent munkájában (ROLF WEISS, *Chlodwigs Taufe: Reims 508*, Geist und Werk der Zeiten, Frankfurt, 1971.), majd 1985-ben Ian Wood, a Leeds-i Egyetem - a korszak egyik neves - kutatójának tanulmánya szintén 508-at határozta meg a keresztiség évszámaként (IAN N. WOOD, “Gregory of Tours and Clovis,” *Revue belge de Philologie et d'Histoire Année* 1985 63-2. 249-272.), amit aztán a szerző 1994-ben megjelent könyvében is megerősített (IAN N. WOOD, *The Merovingian Kingdoms 450-751*, Routledge, 1994.). 1998-ban Danuta Shanzer, akkor a Cornell University, jelenleg pedig a Bécsi Egyetem latin filológus kutatója jutott ugyanerre a következtetésre Klodvig keresztiségeinek datálásáról szóló értekezésében (DANUTA SHANZER: “Dating the baptism of Clovis: the bishop of Vienne vs the bishop of Tours,” *Early Medieval Europe*, 1998 7 (I) 29-57.). Woods és Shanzer közösen szerkesztett munkájukban újfent megerősítették ezt az elméletet (Ian N. Wood, Danuta Shanzer, *Avitus of Vienne: Selected Letters and Prose*, Liverpool University Press, 2002. 368.). Michael Edward Moore, éppen a fenti munkákra hivatkozva szintén 508-at említ meg lehetséges időpontként a frank királyság felemelkedéséről szóló, a Catholic University of America kiadásában megjelent munkájában (Michael Edward Moore, *A Sacred Kingdom: Bishops and the Rise of Frankish Kingship, 300-850*, The Catholic University of America Press, 2011. 104.) (A magyar egyetemi oktatásban tankönyvként használt KÁTUS LÁSZLÓ, *Európa története a középkorban*, Kronosz, 2014.) például nem tesz említést ezekről a kutatási eredményekről és a Tours-i (Szent) Gergely-féle 496-ot említ valószínű dátumként, megjegyezve, hogy más források szerint 498, 499 és 506 is elképzelhető időpont.) A fentebb említett munkákban felsorakoztatott érvek mellett megítélésünk szerint az 511-ben tartott első orléans-i zsinat időpontja is egy ilyen kései dátumot támaszt alá; Klodvig elszánt egyházpolitikai stratégiája hátterén nehezen képzelhető el, hogy az 508-ban (annak is a karácsonyán) megtörtént keresztiség és az 511 júliusában Klodvig által összehívott első zsinat között eltelt két és fél évnél jelentősen hosszabb ideig várákozott volna az uralkodó egy zsinat megszervezésével, vagyis ez az összefüggés is gyengíti egy ennél az időpontnál korábbi keresztiség valószínűségét (hozzátéve természetesen, hogy az első zsinat időpontjának kiválasztásánál nyilvánvalóan egyéb szempontok is közrejátszottak).

¹³ RÉGINE LE JAN: “La sacralité de la royauté Mérovingienne,” *Annales HSS*, novembre-décembre 2003, n.6., 1217-1241. 1226.

Mindehhez szervesen hozzátartozott a jog és a törvényhozó szakralitása, „felszentelése”¹⁴ is. Klodvig pedig ezen eszme jegyében hívott össze zsinatot Orléans-ban 511-ben és igényelte magának a törvényhozói jogot.¹⁵ Klodvig ezzel a zsinattal megalapozta az egyházszervezet kiépítésének és az egyházfegyelmi szabályok rendszerezésének, továbbá világi (állami) érvényre juttatásának műveletét a frank birodalomban. „Az orléans-i zsinat alkalmával kialakított módszernek köszönhetően, igen szoros szövetség alakult ki a korona és a püspökök között.”¹⁶ A zsinatok nagymértékben a Római Birodalomban alkalmazott mintákat és protokollokat követték: „A frank királyok, [római] birodalmi elődeiket kívánván utánozni, ujjukat sem mozdították meg annak érdekében, hogy csökkentsék a megörökölt egyház római karakterét.”¹⁷

Ne felejtsük el: a frankok által fokozatosan meghódított terület csak részben volt romanizált és katolikus. Maga az egyházszervezet is megszenvedte a Nyugat-Római Birodalom bukásával járó kaotikus időket, mivel a szervesen a birodalom adminisztrációjához kötött egyházszervezet működése az előbbi összeomlásával szintén szétesésnek indult. Róma messze volt, a római érdekek képviselőjét korábban ellátó fontos egyházi központot, Arles-t pedig ebben az időszakban (536-ig) még az ariánus gótok uralták. A pápa rendelkezhetett bármiről a messze távolban, de az sok esetben el sem jutott a címzetekhez a megfelelő, egységes adminisztrációs rendszer híján. Nem volt megoldható továbbá a pápai rendelkezések érvényesítése, a rendelkezésekhez fűzött szankciók foganatosítása, kikényszerítése sem. (Márpedig egy jogszabály akkor jogszabály, ha kikényszeríthető szankció is kapcsolódik hozzá.) Problémát jelentett az egyházi jelenlét biztosítására hivatott szervezetrendszer töredezettsége, a templomok, az „utánpótlás-képző” oktatási intézmények és úgy általában az anyagiak hiánya. A Klodvig által meghódított területeken a pápai hatalom a gyakorlatban kezdetben nem sokat jelentett, sőt, talán maga a római egyház sem élt volna túl Klodvig frank királyságának színre lépése nélkül. Klodvig katolizálása és az ezt követően általa elindított egyházszervezési tevékenység ezért jelentett a római egyházat, a középkori Európát és végső soron a világtörténelem irányát is meghatározó, radikális fordulópontot.¹⁸

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ ODETTE PONTAL, *Histoire des conciles mérovingiens*, Éditions du Cerf, Institute de Recherche et d'Histoire des Textes (CNRS), 1989. (továbbiakban: PONTAL, 1989.) 50.

¹⁷ GREGORY HALFOND, *The Archaeology of the Frankish Church Councils AD 511-768.*, Brill, 2010. (továbbiakban: HALFOND, 2010.) 5.

¹⁸ M. WALLACE-HADRILL, *The Long-Haired Kings*, Methuen, 1962. 172. Leon Levillain: „La conversion et le baptême de Clovis”, *Revue d'histoire de l'Église de France* 21 (1935) 161-92. 161. John Moorhead: „Clovis' Motives for Becoming a Catholic Christian,” *Journal of Religious History* ,”

A Klodvig által megkezdett, majd utódai által folytatott egyházszervezési intézkedések egyik fő eszköze tehát a zsinatok rendszeres összehívása volt. E zsinatokból mintegy két évszázad alatt 70-80 megtartására került sor, a pontos számot nem ismerjük. Ez azt jelentette, hogy a frank birodalom és a pápaság szövetségekötését követő két évszázadon keresztül átlagosan három évente volt zsinat a birodalomban, ami kétségtelenül rendkívüli egyházszervezési tevékenységre utal. (Klodvig előtt is tartottak ugyan egyházi zsinatokat például Galliában a Nyugat-Római Birodalom bukása után, azonban ezek esetében – mivel nem katolikus volt az aktuális uralkodó – nem beszélhetünk sem a zsinati rendeletek állami kikényszerítésének rendszerszintű bevezetéséről, sem az egyházszervezet kiépítését és fejlesztését lehetővé tevő, szisztematikus állami támogatás biztosításáról.) Ezen a ponton érthetjük meg igazán, mekkora jelentősége volt Klodvig katolikus keresztségének: a frank uralkodó ugyanis „megalkotta a királyi hatalom zsinati döntések kikényszerítésével való társításának normáját.”¹⁹

A Meroving-zsinatok alapvetően az alábbi három területtel kapcsolatos tevékenységet végeztek: egyházi törvényalkotás, bíráskodás, továbbá anyagi juttatások és privilégiumok juttatása. Vagyis: ezek a zsinatok teremtették meg az Európa jövőjét meghatározó pápai uralom infrastrukturális, dogmatikai és egyházszervezeti konszolidációját. A törvényalkotás során megalkotott jogszabályi rendelkezések egy „egységesített egyház törvényalkotói megnyilvánulásai voltak.” A későbbi Karoling egyházreform, majd az ún. magas középkor egyházi jogi gyűjteményei nagymértékben alapoztak az ekkor létrejött egyházi jogi anyagra. A zsinati rendelkezések eredményeként kiépült a birodalmon belül – ahogy fentebb is említettük – az egyházközségi és szerzetesi szervezet, illetve pontosabb meghatározásra kerültek a püspöki hatalom velejárói. Mindez az ehhez szükséges anyagi háttér biztosításával is együtt járt. Természetesen fontos törekvés volt a kialakuló egyházi hierarchia Rómával való egységének erősítése, a vitás kérdésekben Róma döntőbírói szerepének érvényre juttatása.²⁰

A rendelkezések másik – noha természetesen a fentiekhez szervesen kapcsolódó – fontos csapásiránya a rituálé, vagyis a kultusz szabályozása volt. A frank hódításokkal egyidőben vált sokrétűbbé a vallási élet is a birodalomban: egyre több pogány kultusz, ünnep, szokás jelent meg immár a határokon belül. Az egyház folyamatosan dolgozott a kereszténység ezen új szokásokhoz történő adaptálásán, a különböző szokások kereszténységbe való beépítésén, a keresztény teológiával való vélt összhangba hozás által. Az egyház „törekedett a tömegek által követett vallási hiedelmeknek a keresztény hagyományhoz történő

¹⁹ HALFOND, 2010. 146.

²⁰ PONTAL, 1989. 295.

asszimilációjára.”²¹ A keresztény rituálé fentebbi okok miatti proliferációjával (ünnepek, szentek, szokások, stb. megsokasodása) párhuzamosan a zsinatok komoly erőfeszítéseket tettek a keresztény rituálé egységesítésére.

A zsinatok mindezen tevékenysége ugyanakkor mit sem ért volna, ha nem áll ott mögötte a mindenkori uralkodó támogatása, vagyis az állam. „Nagy Konstantin óta a római uralkodók elismerték az egyházi kánonok kötelező érvényét. Akárcsak a frank királyok.”²² Aho- gyan Klodvig egyik utódja fogalmazott: „Parancsoljuk, hogy a kánoni rendeleteket a maguk teljességében meg kell tartani.”²³ A zsinatokon összegyűlt püspökök kifejezetten „építettek arra, hogy a királyi kormányzat kikényszeríti a rendelkezéseiket.”²⁴ Ismét egy jellemző korabeli megnyilvánulás, immár a zsinati püspökök szájából, amint az épp aktuális uralkodóhoz intéznek kérést: „A leghálásabbak lennénk, ha mindazt, amit a Te hatalmad (imperium) kihirdetett és amit oly sok püspök elrendelt és elterjesztett, mindenki betartaná.”²⁵ Az állam tulajdonképpen a saját igazságszolgáltatását rendelte e feladat mellé, azaz, „világi hivatalnokokat bocsátott az egyház rendelkezésére” annak érdekében, hogy a zsinati rendelkezéseknek helyi szinten érvényt szerezzen.²⁶ „A püspököknek ez a törvényhozói kapcsolata a monarchiával lehetővé tette számukra, hogy közügyekben (causae publicae) is törvényt alkossanak, ami egyébként a királyi kormányzat egyedüli előjoga lett volna. ... A zsinaton résztvevő püspökök közötti konszenzus biztosította a kánonok spirituális tekintélyét; a királyok szerepe a kikényszerítésben pedig világi tekintéllyel is felruházta őket. ... Mindez azt jelentette, hogy a kánonjogi rendelkezések (regulae), noha a szó szoros értelmében nem hivatalos világi jogszabályoknak [leges] minősültek, mégis hatósági törvényhozói aktusoknak számítottak, és a frank állam ... jogi rendszerének főbb alkotórészei voltak.”²⁷ Vagyis „a frank püspökök a Meroving királyokkal együtt dolgoztak egy olyan politika kialakításán, amely az egyházi törvénykezést valódi erővel [értsd: az állam erejével] ruházná fel.”²⁸

²¹ PATRICK J. GEARY, *Before France and Germany. The Creation and Transformation of the Merovingian World*, Oxford University Press, 1988. (Kindle Edition)

²² HALFOND, 2010. 138.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Idézi: HALFOND, 2010. 142.

²⁶ HALFOND, 2010. 148.

²⁷ Uo. 149.

²⁸ M A CLAUSSEN: *Archaeology of Frankish Church Councils, AD 511–768* (review) https://www.researchgate.net/publication/239858708_Archaeology_of_Frankish

A frank állami jogalkotás olyan szervesen összefonódott az egyházi zsinatokkal, hogy „az első törvényhozói aktus, amely egy frank királyhoz társítható, Klodvignak az 511-ben tartott orléans-i zsinathoz kapcsolódó, alapvetően vallási tartalmú rendelkezése.”²⁹ Mindez azt is jelentette, hogy „a királyi uralkodás koncepciójának egyik lényegi eleme,” vagyis a törvényhozás zsinati és a továbbörökített ókori római modellekre épült.³⁰ A királyi és a püspöki jog kapcsolata szoros, egymással kölcsönösen összekapcsolódó volt: „a királyi jog a zsinati háttértől nyerte el presztízsét, míg a zsinati jog a királyi kihirdetésnek köszönhette súlyát és erejét. A királyi és a püspöki hatalom így egy kettős királyság ideális formáját öltötte.”³¹ Fontos hangsúlyozni, hogy a király vallási szerepének ellenére a pápa marad mindeközben az egyház feje, „a frank egyház nem hagyja figyelmen kívül sem Róma tekintélyét, sem a pápai rendelkezések kötelező jellegét, sem pedig a pápa döntőbírói szerepét.”³²

Az egyház tanítói és közvetítői tekintélyének kikényszerítése a 3. orléans-i zsinat (538) rendelkezéseiben

A Klodvig és utódai által meghonosított zsinatok intézménye tehát az állami joggal szimbiózisban valójában az egyház középkori hatalmának tényleges – kézzelfogható, a működést és fennmaradást garantáló – alapjait fektette le, miközben az állami jogot „finoman a zsinati jog képére formálta.”³³ És ahogyan az egyházi hatalom lényegi vonása az Isten és ember közötti közvetítés rituális intézményesítése volt, úgy e zsinatok végső soron ennek a közvetítői hatalomnak szereztek érvényt. Miként az egyik zsinat határozatainak kihirdetése kapcsán fogalmaznak a résztvevő püspökök: „ismertesd minden templomban mindazt, amit *a Szentlélek a mi szájunkon keresztül diktált*, hogy mindenki megismerhesse bármiféle kifogás nélkül azt, amit meg kell tartani.”³⁴

Az 535-ben tartott Clermont-i zsinat püspökei szemléletesen adtak hangot annak, milyen végső igényekkel is lép fel az egyház e folyamat keretében. A királyhoz, I. Theodeberthez címzett megszólalásukban arról az ideális helyzetről beszélnek, amikor „a templomban a királlyal együtt

Church Councils AD 511-768 review

²⁹ MICHAEL EDWARD MOORE, *A Sacred Kingdom: Bishops and the Rise of Frankish Kingship, 300-850*, The Catholic University of America Press, 2011. (továbbiakban: Moore, 2011.) 135.

³⁰ Uo.

³¹ Uo. 138.

³² PONTAL, 1989. 248.

³³ MOORE, 2011. 139.

³⁴ Mâcon 585, HALFOND, 2010. 134. (Kiemelés tőlem - B. P.)

üléseze irányíthatják az országot és az igazságszolgáltatást.”³⁵ Nem is kellett sokat várniuk ahhoz, hogy alapvető fontosságú lépések történjenek e tekintetben. Az egyház vallási – illetve teológiai – tekintélyének állami joggá emelése útján mérföldkönek, illetve bizonyos tekintetben a későbbi fejlemények alapjának tekinthető a klodvigi egyházpolitika szellemében³⁶ 538-ban összehívott 3. orléans-i zsinat. A zsinat alkalmával került ugyanis deklarálásra először, hogy az eretnekeket mindenki köteles a világi hatóságok kezébe átadni.³⁷ Mindezzel a zsinat valójában „a világi igazságszolgáltatás (iudex civitates) kötelességévé tette az eretnenség elleni harcban az egyház támogatását.”³⁸ Két kulcskifejezése van ennek a rendelkezésnek: a *kötelesség* és a *világi hatóságok*. Innentől fogva az elvekhez és felszólításokhoz immár konkrét világi szankció is hozzárendelődött, mérlegelési lehetőség nélkül. Vagyis itt és ekkor öltött konkrét formát annak a gyakorlatnak az alapja, amely az egyház tanítói hatalmát állami úton kényszeríti ki, azaz ezzel vált valóban „hűsbavágóan” konkréttá az egyházi és az állami jog-, illetve az annak kikényszerítésére hivatott igazságszolgáltatási – rendszer szimbiózisa.

És hogy mennyire pontosan az „in ecclesiam cumsedentes” – vagyis az egyháznak az ember és Isten közötti közvetítői hatalma állami kikényszerítése – jegyében történt mindez, arra a zsinat két további rendelkezése a példa. A Klodvig által elindított zsinatok közül ez a zsinat rendelkezett ugyanis először a vasárnap megtartásának törvényi kötelezettségéről, megteremtve aztán az alapot számos ezt követő, a vasárnap megtartásának

³⁵ „...imperio regeter, iustitiam gubernaret, in ecclesiam cumsedentes ex more.” Clermont-i zsinat, 535. Idézi: MOORE, 2011. 143.

³⁶ PONTAL, 1989. 108.

³⁷ Uo. 113.

³⁸ HALFOND, 2010. 148. Tény, hogy a Justinianus kelet-római császár által kiadott jogszabályok rendelkeztek bizonyos – a császárság területén, tehát nem a frank birodalomban tartott – egyházi zsinatok határozatainak világi törvényerőre emeléséről, sőt, az eretnekek üldözéséről is. E rendeletek azonban inkább a kialakulófélben lévő frank egyházpolitikára gyakorolt szimbolikus befolyásuk miatt, közvetve bírtak befolyással a pápai egyházi hatalom konszolidálására mintsem önmagukban. A kelet-római császárságnak ugyanis tényleges kikényszerítő hatalma nem volt az egyház jövőjének számító nyugaton (Justinianusnak az egységes birodalom felélesztésére irányuló törekvése közismerten rövid életűnek bizonyult). Ennek is köszönhetően a pápaság fokozatosan eltávolodott a kelet-római császárság vonzáskörzetétől, majd a frank Nagy Károly római császárrá koronázásával ez a folyamat látványosan meg is pecsételődött. A római pápaság középkori hatalmának kialakulására így inkább közvetett, mintsem tényleges hatást gyakoroltak a justinianusi törvények. A római mintát követő frank uralkodók nyilvánvalóan követendő irányként tekinthettek e rendelkezésekre, emellett pedig nem akarták alább adni ők sem, hiszen a pápa támogatásának elnyeréséhez fontos volt, hogy ne tűnjenek ők sem szűkmar-kúbbnak, mint a riválisnak is számító kelet-római császár.

rendjét szabályozó zsinati és királyi törvénykezéshez.³⁹ Priebisch külön felhívja a figyelmet arra is, hogy a zsinat vasárnapkal kapcsolatos rendelkezése a római császár Nagy Konstantin vasárnap-ediktumának eszmeiségét eleveníti fel,⁴⁰ ami viszont „a hit, a hierarchia és a Római Birodalom egységének védelmezésére”⁴¹ irányult. Vagyis a Meroving-féle vasárnap-törvény úgyszintén egy egyetemes vallási rend és tekintély elfogadására alapuló politikai egység biztosításának eszköze volt. Ennek alapja azonban a vallási egyetemességnek – vagy nevezhetnénk strukturált vagy hierarchizált szinkretizmusnak is⁴² – az a koncepciója volt, amely az egyház kezébe helyezte az Isten és ember közötti közvetítést, annak két legfontosabb területét: a kinyilatkoztatás és a bűnbocsánat tekintetében is.

Előbbi vonatkozásában mindez azt jelentette, hogy az egyház magára a kinyilatkoztatás letéteményeseként tekintett, mai megfogalmazásban: „Az Egyházból származik az Újszövetség, nem pedig fordítva.”⁴³ Ami természetesen implicite magában foglalja azt a felfogást is, hogy „a Biblia nem a mennyből jött, egészben, érintetlenül, a Szentlélek által

³⁹ PONTAL, 1989. 296.

⁴⁰ Robert Priebisch, *Letter from Heaven. On the Observance of the Lord's Day*, Oxford, Basil Blackwell, 1936. 27.

⁴¹ ULRICO AGNATI: “Constantine’s Statutes on Sunday Rest Social and Juridical Remarks,” *CALUMET – intercultural law and humanities review*, 6 March 2015. 1-34. (továbbiakban Agnati, 2015.) 26.

⁴² Erre a felfogásra jellemző Leonardo Boff alábbi megfogalmazása, mely szerint a kereszténység eleve nem egy olyan “vallás, amely Isten vagy Krisztus kezéből származik, amely jelenlegi formájában jutott el hozzánk. ... Tiszta kereszténység nem létezik, soha nem létezett és soha nem létezhet. Az isteni mindig emberi közvetítéssel keresztül jelenik meg. ... Ami konkrétan létezik az mindig az Egyház, azaz a kereszténység történelmi-kulturális és vallási megfogalmazódása, intézményesülése. ... Ez az optimista értelmezés tette lehetővé a nagy katolikus szinkretizmus kifejlődését: ünnepeket, szertartásokat, tradíciókat és vallási tanításokat asszimiláltak, építettek be és értelmeztek újra keresztény háttéren, amelyek így a Katolikus Egyház szimbolikus bőségének részévé váltak.” (LEONARDO BOFF, *Church: Charisma and Power. Liberation Theology and the Institutional Church*, SCM Press, 1985, 94.) XXIII. János pápa Princeps pastorum kezdetű enciklikája ugyanennek a szemléletnek adott hangot, rámaszkodva XII. Piusz Evangélii praecones kezdetű enciklikájára: “A Katolikus Egyházat ... sohasem jellemezte a pogány tanításokat megvető vagy feltétel nélkül elutasító magatartás. Ehelyett inkább, megtisztítva minden téves salaktól, beteljesítette és tökéletesítette őket a keresztény tanítással. Ily módon az Egyház bizonyos mértékig megszentelte az egyes népek művészetét és kultúráját ... és sajátos szokásait, hagyományos intézményeit is. ...; még ünnepeiket is átalakította, változatlanul hagyva időpontjukat és formájukat, de a mártírok és a szent misztériumok ünneplésére szentelve őket.”

⁴³ National Conference of Catholic Bishops. Ad Hoc Committee on Biblical Fundamentalism: *A Pastoral Statement for Catholics on Biblical Fundamentalism*. Washington, D.C.: U.S. Catholic Conference, Office of Pub. and Promotion Services, 1987.)

adottan.⁴⁴ (Épp ezért van szükség – ezen értelmezés szerint – az egyházra, mint az autentikusság intézményes őrére, amihez a garanciát – szintén ezen értelmezés szerint – az apostoli jogfolytonosság biztosítja.) A „kinyilatkoztatás” (a fenti értelmezés alapján indokolt az idézőjel) ezen koncepciója természetesen már lehetővé tette, hogy az egyház szakítson az apostoli korszak – amelyet Aloysius Pieris S.J. a „végletesen meg nem alkuvó evangélizáció”⁴⁵ korszakának nevez – keresztényeinek a szemléletével, amikor az evangéliumot – szintén Aloysius Pieris S.J. megfogalmazásában – „úgy hirdették, hogy az adott kultúra kommunikációs rendszerére, amely saját vallási kifejezésmódokkal és szimbólumokkal rendelkezett, nem voltak tekintettel.”⁴⁶ A birodalmi vallási státusszal, illetve ambíciókkal felvértezve az egyház aztán leszámolt ezzel a „pogány vallásokkal szembeni kérlelhetetlen hozzáállással,”⁴⁷ és immár „a hit, a hierarchia és a Római birodalom egységének védelmezését”⁴⁸ követve kialakult az „inkulturáció” korabeli katolikus koncepciója, melynek jegyében az egyház többek között a Tízparancsolat szövegét – vagyis a kinyilatkoztatást – is megváltoztatta, a szombati nyugalomnapot vasárnapra téve át.⁴⁹ Az említett zsinati intézkedés – illetve ahogyan majd látni fogjuk, az ezt követő további zsinati és királyi rendeletek – tehát ennek a legmesszebb menő teológiai igénynek az érvényesítéséhez társították az államhatalmat.

Emellett ugyanakkor a zsinat a misén való és a mise végéig tartó (!) részvételt is előírta.⁵⁰ Ez utóbbi kitétel jelentőségét az is adhatja, hogy az eucharisztia bemutatására (ami lényegét illetően Krisztus áldozatának bemutatása a pap által, vagyis közvetlenül kapcsolódik az Isten és ember közötti bűnrendezés kérdéséhez) és az abból való részesülésre a mise végén, a bibliai szakaszok felolvasása és a szentbeszédet követően került sor, amit – a 6. században – már csak egy ima és a hívek megáldása követett, mielőtt a pap az oltárt megcsókolva távozott. A tény, hogy a zsinat szükségesnek tartott egy külön rendelkezést szólni a mise végéig való tartózkodás kötelezé-

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ ALOYSIUS PIERIS, “Western Christianity and Asian Buddhism: A Theological Reading of Historical Encounters”, in *Love Meets Wisdom: A Christian Experience of Buddhism*, Maryknoll, New York: Orbis, 1988. 17-42.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ AGNATI, 2015. 26.

⁴⁹ Marie-Joseph Lagrange, a neves katolikus, dominikánus teológus, a jeruzsálemi *École Biblique* megalapítója megfogalmazásában: „[Az egyház], mintegy az egész emberiséghez fordulva, elválasztotta a Tízparancsolatot a zsidó törvények maradványától, azonban még így is változtatnia kellett rajta néhány vonatkozásban, a képkultusz és a szombat tekintetében, hogy olyan egyetemes karaktert adjon neki, mint amilyen egyetemes az evangélium.” (MARIE-JOSEPH LAGRANGE: *Saint Paul Épître aux Galates*. Troisième Edition, Libraire Victor Lecoffre, J. Gabalda, 1950. LXXII.)

⁵⁰ PONTAL, 1989. 113.

sére, arra is utalhat, hogy voltak abban az időben olyanok, akik legalábbis nem tekintették nélkülözhetetlennek és nem is igényelték a pap szentáldozásban megmutakozó – a Krisztus-helyettesítést kifejező – szerepét.

A zsinat jelentőségét jelzi, hogy több rendelkezése belekerült a Corpus Juris Canonici-be, a közel ezer évvel később – több fázisban – összeállított egyházi jogszabálygyűjteménybe⁵¹, amelyet aztán majd csak 1917-ben vált fel egy egyházjogi törvénykönyv. Ne felejtjük el megemlíteni, hogy a szóban forgó zsinatra az azt követő évben került sor, amelyben Klodvig leszármaszottja, I. Theodebert frank uralkodó (533-547/548) elfoglalta Arles-t és Provence-t, a galliai területek katolikus, pápai irányítást képviselő egyházi központját az osztrogót királyságtól. Ezen a zsinaton tehát a római befolyást érvényesítő szempontok még inkább meg tudtak jelenni. Tudható, hogy a zsinaton kulcsszerepet játszó Szent Aubin a zsinatot megelőzően meglátogatta Arles befolyásos püspökét (Arles-i Caesariust), és a tanácsát kérte a zsinaton tárgyalandó témák kérdésében, illetve aztán erre támaszkodva terjesztette elő a zsinati jogi rendelkezéseket.⁵² Az összefüggés jelentőségét az adja, hogy Caesarius gyakorlatilag a pápa galliai vikáriusaként (helyetteseként) működött,⁵³ de tevékenységének gátat szabott, hogy épp a zsinatot megelőző évig Arles az osztrogót királyság fennhatósága alá tartozott. A szóban forgó orléans-i zsinat idejére ez az akadály elhárult.

I. Theodebert kapcsán – aki a zsinat mögött álló egyik frank uralkodó volt – pedig lényeges megemlíteni, hogy épp ő volt az, aki a többi frank uralkodóhoz képest is példanélküli mértékű befolyást biztosított a püspököknek a királyi udvarban, illetve az állam egyházi ügyeiben.⁵⁴ Továbbá nem lényegtelen talán az sem, hogy épp őt tekintik – és tekintették – Klodvigot követően a legfigyelemreméltóbb és legambíciózusabb uralkodónak.⁵⁵ Theodebert odáig elment az önálló birodalmi gondolat útján, hogy saját neve alatt és arcképével veretett aranyérméket, nem pedig a kelet-római császáréval, amire korábban egyetlen frank vagy más germán király alatt sem volt példa.

A fentebb említett zsinati rendelkezések további zsinatok, illetve királyi törvényalkotások révén nyertek újabb és újabb megerősítést. A világi hatóságok eretnekek elleni harcban való részvételi kötelezettségét például a 626/27-ben Clichyben tartott zsinat tovább szankcionálta. Kiközösítéssel fenyegette azokat a bírakat, akik nem tartották magukat a 614-ben Párizs-

⁵¹ Uo. 114.

⁵² Uo. 108.

⁵³ WILLIAM E. KLINGSHIRN: *Caesarius of Arles. The Making of a Christian Community in Late Antique Gaul*. (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought), Cambridge University Press, 1994. 258

⁵⁴ MOORE, 2011. 142.

⁵⁵ L. pl. ERNEST LAVISSE, "Histoire de France) Albert Stanburrough Cook." *The Journal of English and Germanic Philology*, Vol. 22, No. 3 (Jul., 1923), 424-427. 426. Idézi: MOORE, 2011. 142.

ban tartott zsinat rendelkezéseihez, amelyek a zsinati kánonok mindenki számára kötelező érvényét ismételték meg.⁵⁶ A Clichyben tartott zsinat rendelkezett arról is, hogy fel kell kutatni a még esetleg rejtőzködő eretnekeket.⁵⁷ A vasárnap kötelező megtartása kapcsán is újabb rendelkezések születtek az orléans-i zsinat nyomán: az 585-ben Mâconban tartott zsinat különösen hangsúlyozta a vasárnap – és egyéb egyházi ünnepek – megszentelésének kötelezettségét. Emellett a világi személyek által a klérus tagjai iránti tiszteletadás kötelezettségét is előírta⁵⁸. Még ugyanebben az évben királyi rendelet erősítette meg a zsinat rendelkezéseit, majd a vasárnap kötelező megtartásának állami kötelezettségével kapcsolatban a frank uralkodók is újabb rendeleteket alkottak: II. Childebert 596-ban, I. Dagobert 630-ban.⁵⁹

Fentieket összegezve tehát kimondhatjuk, hogy az 538-as zsinat rendelkezései a frank uralkodók, illetve a középkori pápaság által követni szándékozott egyházpolitika lényegi elemei vonatkozásában tekinthetők mérföldkönek. Azzal, hogy az egyház – akár az isteni törvények felett is rendelkező (l. pl. vasárnap) – határozatait az állam világi eszközök bevetésével is köteles volt kikényszeríteni, az egyházi törvénykezés valóban a frank állam „jogrendszerének alkotórészévé vált.”⁶⁰ Mindezek háttérén különösen érdekes, hogy a 18-19. század fordulóján lezajlott, tanulmányunk elején említett események mennyire pontos negatív tükröképei e korszaknak. 538-ban a pápai Róma felszabadítása, majd ugyanennek a hadjáratnak a keretében Itália végérvényes megszabadítása a keleti gótoktól a kelet-római császár seregei által, továbbá a katolikus romanitás fő bástyájának és a legjelentősebb egyházi jogi műhelynek tekintett⁶¹ Arles és Provence katolikus frank uralom alá kerülése nagymértékben megemelte a pápai hatalom presztízsét és ázsióját, és még inkább érdemesnek tűntette fel arra, hogy a frissen katolizált frank birodalom még tovább lépjen az egyházi és világi jog szorosabbra fűzésében. A napóleoni korszakban elszenvedett meg- (és el-)hurcoltatás, a politikai, anyagi és presztízsbeli veszteségek ezzel szemben a pápai befolyás olyan mértékű csökkenését eredményezték és egyben jelezték, amelynek háttérén az állam és egyház elválasztásának immár a jogi folyamata is döntő győzelmet vívhatott ki, a fentiekben bemutatott szakrális „kettős királyság” kora-Meroving korszakban lefektetett alapjait állítva feje tetejére – a Code Civil átvételével Európa nagy részében.

⁵⁶ HALFOND, 2010. 148.

⁵⁷ PONTAL, 1989. 214.

⁵⁸ Uo. 191.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ HALFOND, 2010. 149.

⁶¹ MOORE, A 2011. 46, 56.